

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«2 Хомустахская средняя общеобразовательная школа им. Е.П. Сивцева муниципального образования «Намский улус»
Республики Саха (Якутия)»

Рассмотрено на заседании
МО учителей ЭМК
Руководитель МО Копырина Н.А.
Протокол № 01-02/125
от «30» августа 2021 г.

Согласовано:
Зам. директора по УР
Н.А. Копырина (Копырина Н.А.)
«30» августа 2021 г.

Рабочая программа

младшее общего образования

Класс:4

Терут дьарык (34 часов, в неделю 1 час)

Преподаватель: Копырина Любовь Андреевна
учитель технологии

с.Хатас. 2021 год

БЫЛЫЕ СУРУК

Саха сирийн олорот төрүт норуугт (саха, эбээн, эбэнки, долпан, дъукэгийр, чукча) тымныы тыйс усултуубайбаа олорог буолан, обону кыра эрдэбүйтэн дэвс ис-тас Улзтигэр ишльэх сыйлдан, кини этин-хаанын унгууннаар, ойн-санатын түмэн, олох араас Монголорун тумтуубакка, ону сатаан тууруурга Үерэлтэрэ.

Норуот өйлөбүлгүр олох төрдө — төрүт дьарык. Төрүт дьарык обо быннытын-майтын, ойн-санаатын чочуйкар, кутун-сүрун бөйөргөтөр, толкуйдуур, аяар дьобуур тобуулар, бодорунаарга кыхаа биэрээр, сиэрээх булаадга олук Уураг.

Саха сирийн олбор төрүт норуут өйлөбүлүгээр төрүт лъарьк төрүчээ — айылбура уонна кини. Үзлэгэн куотунуу, сүрээ суюх болуу, айылчаны мээн алдьбыны — бүйэй опобун сарбыыйы. Олон обонуу иитин-үерэтийн төрдүүнэн сургуулбатаг эзэри норуут олбор булгучу тутгууллар үгээс

буолар. Кыңыс ожо ньирэй, тутту анатара, ынаңы, табаны ыыра, ас астырыа, тириини танастырыа, сир абын хомүйара. Уол обо ынах сүөнүнү көрө-карайара, оттуура-мастырыа, кылыл, кетер суюлун арааран билэрэ, сылтыны анатара, табаны манырыа, сыйбаралаах обууну, аты, үччажы көлгүйэрэ, балыктырыа, кылмы-кетерүү булгуппра уолда.

Итнэн сизэтэрэн, итии, үерэтийн ис хоононуун тулсаррага, санардартга бастакы кылаастан сабалдан, обуулээрбит төрүт лъярктыарын, ону тэнэ сири огорору, түнанары, уобурдары, үүнэйини олордору, үүннэрэрийн олох көстүүлэрин үонна наукааны кытта алтынныннаран кийлэрэргэ сорук турар.

Бу соругу бынаарар инниттэн алын сүнүөх оскуолада уруок кэмпір уонна кылас таңынан дварыкка түнүламмый «Төргөт дьарык» куурус ононуулунна

КҮҮРҮС ЕЙДЕБҮЛЭ

«Төрүт лъарык» кууруска обо бабатын, кылбын, кини саанын уонна үйулбатын учоттаан, лъарыкка киирэгүүр сөлөөх усулу обуйаны чекэтий ирлэнэр, ол тумуугэр обо ытык өйлебүүлүү, үүрэх сатабылын инэрийнэр бэйзтийн сайннаар қыахтанар.

Аллын сүүчөк оскуола обото төрт дъарык туунан сөнгөөх билини, сагабылы ыларын туугар мянтайтындыктын кылаастан сабалаан научный уонна төрт дъарык нымаларын туулганан, кини күннээби олообор туналдабын, сүолталаабын өйлеөн, бэйэтэ сөнгөөх санта арызыны оногруухтаа. Очтотуугар төрт дъарык туунан хартынын туутуун обво бэйэтэ оногрон, чоочуйан танаарар буулгуухтаа.

Түүрүүрүүлбүт сорук кээж ирдээшилзэрлэх:
1. Үерэнэччи Үөрэх дьарыгын хаамытын, сыйалын-соругун, былаанын барытын бэйэтэ оноороро Үерэнэр.

2. Дъарык хамалытгар олобуран, сатаан сыалы турорар, ону синийэрэ бэйэтин үзэтин тэрийэр, түмгүүн сынаналанар буолоухтаа.
3. «Төрүг дъарык» кууруска обо научнай уонна төрүг дъарык нымаларын баянлаан, бэйэтэ онкор, аяар, ытык өйлөбүлү, үүрэх сагабылын сайнинары түмгүүн

баянылыр, ханнык да түгэннэ тұнанар қылханар.

Үөрәнәңчи ытық өйдөбулу, Үерх сатабылын сайннарын түмүгүн инәрінәңір, кини дьарықта киірән үләлир бағатын кебүтәргү сепеек салтабы үскәттін

«Төрүт дьарык» куурус маннык бириинсүйтэринэн салалтар:
- куурус ис хоноо төрүт дьарык, ону тэнэ сири тунаары, уобурдарты, үүнэйни олордору, үүннэрэри аныгы олохxo сөтөөх научнай билилэри кыта холбоон,

СИТИМНЭЭН ИНТЕРЭЗ, ҮРЭТЭРЭ ОЛОБУРАР;
— ОБО БЭЙГЭ ДЬЯРЫККА СЫАЛ-СОРУК ТУУРОУНАН, СҮӨНҮНУ СЫЛЫНЫ, ТАБАНЫ, ДИЭ КЫЛЫН, КЕГЕРНН ИТИИ, КОРУУ-ХАРАЙЫ, ҮЧНЭЙНИН ОЛОРДУУ, ҮГҮНЭРИИ, ХОМУЙУУ, БАЛЫКТААНЫ АРААС НЫМАЛАРЫН ТУНАНАН, ОНУ ТЭНЭ КЭТЭН КЕРӨН, ТУТАН-ХАБАН, БЫРАЙЛАК ОНОРОН, САНА ӨЙДЕБУЛГЭ ТАХСАН, ТӨРҮТ ДЬЯРЫК ТУУННАН ХАРТЫНА ТУТУЛУН КЭБЭГЭСТИК ҮПҮНЭН.

- саха сиригээр олорор Үрэнээчийн ийнитигээр, көруутугээр, тус уолтуутгар олообуяар;
- агын предметтэри: «Гулалтыр эйгэ», «Ахсаан», «Технология», «Саха тыла», «Литература аафыта», «Саха сирин норууттарын үзүүлэлт» — уонна кэлин Үзүүлэлттэй биология, химия, экология предметтэрин ис хоноонун кытга ситими олохтуур.

ҮӨРЭХ БЫЛДАНЫГАР КУУРУС МИЭСТЭТЭ

«Төрүт дъарьк» куурус бырагыраамата федеральный үерэх государственный стандартыгар олобуар. Бэриллэр куурус уруок таынан дъарьгар 1 сылга 4 кылааска — 34 часаас көрүллэр.

Бу куурус 4 түүмэхэн: «Сүөнүү иити, көрүү-харайы», «Сылтыны иити, көрүү-харайы», «Булт уонна балыктааны», «Үнээйни олорду, үннэри, хомуйүү». Хас биирдли түнмэх ис хоюно кылаастан кылааска тахсыгта кэнэн, диринзэн иэр. Ол обо сайдарлыгар кыах бизэр, кини төрүт дарьк олох төрдө буоларын өйлүүрүүр маннайы олуутаа ууар.

4 КЫЛААС

I. Үннэх сүөнүү иити, көрүү-харайы

Обус араанын (атыр обус, көлүүр обус, кур обус, кунан) кэтээн көрүү, хаартыскава түнэри, араары, урунуудаанын; обус колөө тутулар төрили арааран бынаары, аналынан туттуу; обус сыйбарыны сурун чаастарын чурумчукуну, дерену, бурбальыны, аралыны, бастыганы, ылбагы, аларайы, өтүнүү, молохону, иирчиини, көнтөнү, ергөнү, сиппени, сэлзини, хатын, сэбэни — арааран билли, улахан дьон кометүнэн көлө обуу келүү; улахан кини кометүнэн обуу сыйбардаа үерэтий. Биглэни аячын, котээн көрүү, 1-2 холобуру абалтын. От улэтий сурун хамылытын (тэли, субуу, буул, кэбийнилэх от) арааран өйдөөнүн; от тэрилин: хотууга, атырьбаа, кыламаны, кыраабылы, кыстылы, өтүйнин, абааны — арааран бынаары, аналынан туттуу; хотуур чаастарын бинин, гүннин, өнчебүү, туураны, дүүсканы, утуу — арааран бынаары. Саха хотуурун араары. Бүтэй араанын: бэрбээкй, боогтуу (гоною, хатай) — арааран бынаары, бүтэй онторого көмөлөнүү.

II. Сылтыны иити, көрүү-харайы

Ат бынырын тэрилин арааран бынаары; ат быатын-түнбайн абырахтаанын көмөлөнүү; ат сыйбарынын тэрили арааран бынаары; ат улахан дьон көмөтүнэн келүү; сыйбарбадаа үерэтий. Сылтыгын сыйлаафы халандаарын бырайхтаанын, оноруу.

III. Булт. Балыктаанын

Дыыл кэминэн балыктаанын бырайхтаанын оноруу. Айылбара сильдан банаартан сэрэхтээх буолуу быраабылаларын торумаанаанын. Уот оттор сири талыы, оноруу. Банаартан сэрэхтээх буолуу быраабылаларын тутууну. Балыгы үескүүр сиринэн (үрэх, күөл, ерүү, муора, акыяан) араары; балык баайын харыстыыр быраабылаларын оноруу, тутууну. 3-5 балык араанын араары. Тириини танастаанын бэрээлэгтийн чулкайданаанын, онно көмөлөнүү. Танастыр тэрили арааран бынаары, сөлкө аналынан туттуу.

IV. Үнээйни олорду, үннэри, хомуйүү

Арктика, түүнчлара үнээйтин ураты бэлийнэн арааран билли, бырайхак Оноруу; үнээйни айын көрүнүнэн (кураанах, сумэнинээх, аска, эмкэ туттуулар, көтөрсүүр ахаа) арааран бынаары, сөлкө түнанын. Итий дойдуга үнээр мас араас сурорун (яблоня, груша, вишня, слива, абрикос) олордуу, кэтээн көрүү, уу куттуу, поччаны кобутуу, нүчелсүү, туураахаах култууралаах үнээйни: эбийни, дээнимэни, оруону, сэлийнэй — олордуу, көрүү-харайы. Үйнүү үлэтийн бэрээлэгтийн арааран бынаары; хортогтууй арасынаи олордуу. Эмтээх үнээйни араанын (2-3 көрүнчн) кэмигэр сөл түбэчиннэрэн хомуйүү, хатарыы, харайыы, тухо ыарыга туттууларын хатарыы, сөлкө түнаны; эмтээх үнээйтэн ононбууллар эмп көрүннэрийн (сибиэйнэйли туттуу, көөннөөчүк, бороонук, от ууга, маас) араары; дөлүүнөн отонун хомуйүү. Танастыр түнээйни хомуйүү, хатарыы, харайыы нымматын, быраабылатын бырайхтаанын, оноруу; эмтээх үнээйни араанын хатарыы, ханааны.

КУУРУҮ ҮӨРЭТИЙ ТУМУК ИРДЭБИЛЛЭРЭ

«Төрүт дарьк» куурус алын сүүчөх оскуулаа үерзиэччитигэр анандаах. Обо араас нымманы түнанан, төрүт дарьк түннанан сананы билэр. Бу кууруу үерэтийн, оюо төрүт дарьк, таа ханаайстыбытын сүрүүн салалаларын арааран билэр, сааныгар сөлтөөх ытых өйдөбүлүүри, тустаах сагабыллары инэринэр.

«Төрүт дарьк» кууруу үерэтийн, алын сүүчөх оскуулаа үерзиэччитигэр тустаах ытых өйдөбүлүүри инэринэр:

- төрөөбүт түелбээ, бэйз төрөөбүт сириэр, олбор-льянабар, длонун төрүт дарьгаг тапталы, ытыхтабылаах сиынаны инээрэй, онон киэн туттууну, бэринилэх буолууну ситиини (*patriiot duoluu*);
- дыиз көтөрүн, кылылн көрүү-истии, харайыы, булт, балыктаанын, үнээйни араанын (оту, сибэккини, талаа, мааны, обуруут айын) олордуу, үннэрии, эмтээх (рээ);

- төрүт дарьк нонуу айылбада эпизинестээх, харыстабылаах сиынаны, сиэрдээхтик сильдьары, буортулаабы абалбаты иити (айылба);
- төрүт дарькка улахан дьону, атын оболору кытга сатаан тэнээ болорунары ситиини, мекүүрээх түгэнээ сөлтөөх суюу тобуулуу (*туулбээж бишигээ туулсуу*);
- Саха сирин, Арассынай гражданина буоларын уонна Саха сирэ Алан дойду сорюүт буоларын өйдөөнүү, узъэх-хамнаска, бэйз икки ардилтар болорнууга сокууну уонна бэрээлэгтийн тутууну, элбэх норуут сомоёлонон олорор эйэтигэр ытыхтабылаах сиынаны инэрэри ситиини (*гражданственность*);
- дыиз кэрэнэнэ ишлэх, төрөлжүүлэх убаастабыл, улахан кийнхээ, кыра обобо кынамнылаах буолууну иити (*общество кыргызстанцы*);
- төрүт дарьгы, төрүт уонна научнай билини гэнэ тутан Алан дойду научнай хартыннатын онорон көрүү, ону кун айын олохко түнаны (*наржаа*);

- төрүт дьарык нөнүө кэрэни кэрэхсээнин, кэрэни-утууну үүний, ону сайннаарын (*искусство япония литература*);
- төрүт дьарыкка олобурган, норуот итэбэлин, сизрин-майтын, чөл кутун-сүрун, тус көрүүтүн, атын норуокса түрүт *ицэбээлэрэ*).

«Төрүт дьарык» куурууну үөрэгэн, алын сүнүүх оскуола үөрэх сатабылын баянылыр тумук ирдээлилэрэ:

- чопчу тулу билээрин-билбэтин арааран өйдүүр, онно сөйтээр;
- дьарыгы тэрийэргэ научнай (кээтэн көрүү, тутан-хабан, бырайыктаанын) уонна төрүт дьарык нымаларын түнанан, төрүт дьарык хартынатын тутулун **бэйэтэ** онорор, айар, онно сөйтээр хоруйу ылары ситирээр;
- дьарыгы бывааннаан, белеххө Улзээн, төрүт дьарык нымаларын баялаан олоххо сөлжэ түнанар;
- атык кинийни, ханыаты, сурунаалы, интернети түнанан, төрүт дьарык түнанан саанылаан өйдүүр;
- төрүт дьарыгы өйчнэн-саннаатынан, үүчнэн-үобуунан ылнанар;
- кэлсэтигэ, моккуургэ үйтгэн, этилийг санаалары уолсай түмэр;
- атын оюо көрүгүүн уонна санаатын сэнээрэр, сагтан истэр уонна болхомтобо ылар.

4 КЫЛДААС

I. ҮИНАХ СҮӨНҮҮН ИТИИ, КӨРҮҮ-ХАРАЙЫ

- обус колебө туттар гэрили арааран бынаарар, анальнан түнанар;
- сэбээни, сэбээни — арааран билэр;
- улахан дьон көмөтүнэн көлө обулуу көлүйр, сыарбада үөрэгэр;
- от үлэтин сүруун хаамытын (тэлий, субуу, бугул, кэбийнилэх от) арааран өйдүүр;
- от тэрилийн хотуур, атырдьабы, кыдаманы, кырабылы, кыстыгы, өтүйэнни, абааны — арааран бынаарар, анальнан туттар;
- хотуур чаастарын: бинни, тэниини, өнчөбү, тураны, дусканы, угу — арааран бынаарар;
- үйнхүүнүү коруу-истиины сыллаакы халандаарын бырайыктыр, онорор.

II. СЫЛГЫНИ ИТИИ, КӨРҮҮ-ХАРАЙЫ

- ат ынырын тэрилийн арааран бынаарар;
- ат быатын-түйнэйн абырахтааыннаа көмөлөөр;
- ат сыарбатын тэрилийн арааран билэр, хас биирдлийн гэрил аналын бынаарар;
- аты улахан дьон көмөтүнэн көлүйр, сыарбада үөрэгэр;
- салгынгыт сыллаачы халандаарын бырайыктыр, онорор.

III. БУЛГ. БАЛЫКТААНЫН

- уот отторги талар;
- айылбара сылдьарга баанаартан сэрхэтээх буолтуу бураабылаларын онорор, тутунаар;
- балык олорор сирин уратыларын (Үрэх, күч, ерүү, мурга, акыяаан) арааран өйдүүр;
- балык баайын харыстылыр бураабылалын онорор, тутунаар;
- тириини танастаанын бэрээлгийн арааран билэр, онно көмөлөөр;
- танастаыр тэрили арааран бынаарар, сөлжэе анальнан туттар;
- булачут сыллаачы халандаарын бырайыктыр, онорор.

IV. ҮҮНЭЙНИН ОЛОРДУУ, ҮҮННЭРИИН, ХОМУҮҮ

- Арктика, түүндара үүнэйлэрин ураты бэлиэнэн арааран билэр, бурайык онорор;
- үүнэйини айын көрүнүүн (куранах, сумэниннэх, аска, эмжэ тутгуллар, көтөр-сүүгрээр аха) арааран бынаарар, сөлжэ түнанар;
- төрөлгүүт, уучуутал эбээт атын улахан кини көмөтүнэн итийн дойдуга үүнэр мас араас сурдум (яблоня, груша, вишня, слива, абрикос) олордор, кэлтэн көрөр, уу күтэр, почванин көбүгэр, нүелсүтэр;

- төрөлүүт, учуутал эбээтэр атын улахан киши комогтуун туораахаах култууралаах Үүнэйини: эбиэни, дээнимизни, оруону, сэлиэнинэй — олордор, көрөхарайар;
- ынымы Улэтийн бэрээдэгийн арааран бынаарар;
- төрөлүүт, учуутал эбээтэр атын улахан киши комогтуун хортгуултуу араскаанан олордор;
- төрөлүүт, учуутал эбээтэр атын улахан киши комогтуунэн эмтээх Үүнэйи арааны (2-3 көрүнүүн) кэмгээр сөл түбээнинэрэн хомуйар, хатарар, туюх ыарыга туттулларын бынаарар. сөлкө тунанар;
- Эмтээх Үүнэййтэн оногуллар эмп көрүннэрин (сийинэй-дин туттуу, көөннөөчүүк, боронуок, от уута, маас) араарар;
- дөлгүүн отонун хомуйар, хатарар;
- Эмтээх Үүнэйини хомуйуу, хатары, харайылы нымматын, бырбылатын туунан бырайынак онгорор.

КУУРУНУ ТИЭМЭНЭН БЫЛЛАННААНЫН БАРЫЛА

4 - КЫЛААС

№	Күнэ-ййа	Туолла	Ү руок тиэмэгэ	Ү опсай чаана	Дээзиэс сорудах	Бэллигтээнийн
I Ынах суевууну иитии, керуу-харайыны						
1	03.09	03, 00	Келүүр обус. Обус снаарбага, тэрилэ	1		
2-	10.09	10, 00	Быа-тунах. Быланы баайылы араана	2		
3	17.09	14, 00				
4-	24.09	24, 00	От Улэгэ. Оттуур тэрил.	2		
5	06.10	01, 10				
6	01.10	01, 10	Саха хотуура.	1		
7	08.10	15, 10	Күрүө – ханаа араана.	1		
“Ынах суевууну иитии, керуу-харайыны” түйумэххэ уерэтиллэр уопсай час				7		
II Сылгини иитии, керуу-харайыны						
8	15.10	22, 10	Көлүүр ат. Ат снаарбага, тэрилэ.	1		
9	22.10	29, 10	Ат ынырын тэрилэ	1		
10	29.10	12, 11	Аты көлүүр. Ат снаарбага, тэрилэ.	2		
-						
11						

12	19.11	<i>19.11 26.11</i>	Сылгыны көрүү-харайы. Сылгы хааччаңа.	2
13			“Сылгыны иити, керүү-харайы” түбүмкөхү үерэтиллэр уопсай чаас	6
III Булт. Балыктааын				
14	03.12	<i>03.12</i>	Булт, балыктааын – саха төрүт дъярыга.	1
15	10.12	<i>10.12</i>	Балык сэрэхтээх буолуу.	1
16	17.12	<i>14.12 дүйс.</i>	Балык тас оноонута. Балык араана.	1
17	24.12	<i>24.12 дүйс. 14.01</i>	Танастааын. Кизл оноруу.	2
18	-			
19	21.01		Күнду түүлэбى танастааын.	1
“Булт. Балыктааын” түбүмкөхү үерэтиллэр уопсай чаас				
IV Табаны иити, керүү-харайы				
20	28.01		Ырдыр, минэр, сыарба табата	1
21	04.02		Таба иъэ	1
22	11.02		Тириини танастааын. Урава оновууга	2
23	18.02			
“Табаны иити, керүү-харайы” түбүмкөхү үерэтиллэр уопсай чаас				
V Үүнэйини олордуу, уүннэрии, хомуујуу				
24	25.02		Арктика, түүндара үүнэйитэ.	2
25	- 04.03			
26	11.03		Үүнэйи аха.	1

27	18.03	Сүмэлэх, куураңас ас	1
28	01.04	Культурный унэйи. Эбизс, дъэнимиэн, оруос, сэлиэнэй	1
29	08.04 - 30	Сири оноруу. Бурдугу ууннэрии. Хортупуу. Хортупуу олорду.	2
31	11.05 - 32	Эмтээх уунэйи араава. Наардаавын. Эмтээх уунэйини хомуйуу, хагарыы, харайыы нымага	2
“Уунэйини олордуу, ууннэрии, хомуйуу” түбумэххэ уерэтиллэр уопсай час			9
VI Дъиэ кылын, кетерун иити, керуу-харайы			
34	25.05	Салылы, кырсаны, нуорканы иити, керуу-харайы	2
“Дъиэ кылын, кетерун иити, керуу-харайы” түбумэххэ уерэтиллэр уопсай час			2
4 кылааска уерэтиллэр «Терүүт дъарык» куурус уопсай чаас			34